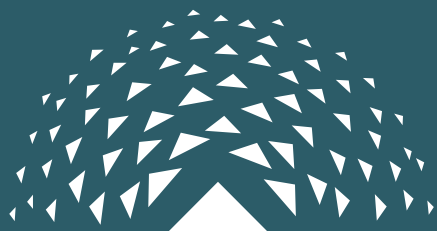


**Hatalompolitikai és biztonsági tendenciák
a Közel-Keleten 2020 első felében**

Tendencies in Power Politics and Security
in the Middle East During the First Half of 2020

WAGNER PÉTER – SZALAI MÁTÉ



KKI-elemzések

A Külügyi és Külgazdasági Intézet időszaki kiadványa

Kiadó:

Külügyi és Külgazdasági Intézet

Lektorálta:

Baranyi Tamás

Szöveggondozás és tördelés:

Lévárt Tamás

A kiadó elérhetősége:

H-1016 Budapest, Bérc utca 13-15.

Tel.: + 36 1 279-5700

E-mail: info@ifat.hu

<http://kki.hu>

Jelen elemzés és annak következtetései kizárólag a szerző magánvéleményét tükrözik és nem tekinthetők a Külügyi és Külgazdasági Intézet, a Külgazdasági és Külügyminisztérium, illetve Magyarország Kormánya álláspontjának.

© Wagner Péter, Szalai Máté, 2020.

© Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2020.

ISSN 2416-0148

Összefoglalás: Az elemzés célja a közel-keleti és észak-afrikai régióban zajló hatalmpolitikai és biztonsági tendenciák azonosítása 2020 első felében, valamint azok hatásainak számba vétele az európai biztonságra nézve. A kutatás fő következtetései szerint Törökország pozíciói jelentősen erősödtek az elmúlt hat hónapban, miközben Irán külpolitikai aktivitása csökkent, Szaúd-Arábia ugyanakkor nem tudta kihasználni helyzeteti előnyét riválisával szemben. Az új koronavírus jelentette destabilizáció jelenleg Libanont érinti a leginkább, míg Egyiptom és Irak belső viszonyai relatíve javultak. A közel-keleti konfliktusok – legyen szó a szíriai, líbiai vagy jemeni polgárháborúról, vagy a palesztin-izraeli szembenállásról – intenzitása nem csökkent, Európa biztonsági környezete és cselekvőképessége érdemben nem javult.

Kulcsszavak: Közel-Kelet, Észak-Afrika, polgárháború, európai biztonság

Abstract: *The aim of the analysis is to identify the main tendencies in power politics and security in the Middle East and North Africa during the first half of 2020, and to understand their effects on European security. According to the main conclusions of the study, Turkey gained significant ground in the last six months, whereas Iranian foreign policy lost its intensity to some extent. Nevertheless, Saudi Arabia did not manage to capitalise on the situation. The destabilization caused by the novel corona virus currently effects Lebanon the most, while the domestic situation of Egypt and Iraq improved relatively. The intensity of Middle Eastern conflicts – let them be the Syrian, Libyan or Yemeni civil war or the Palestinian-Israeli conflict – remained unchanged, consequently neither the security environment, nor the leverage of Europe improved considerably.*

Keywords: *Middle East, North Africa, civil war, European security*

BEVEZETÉS

Az új koronavírus megjelenése az elmúlt fél évben dominálta a nemzetközi politikai napirendet, így a legtöbb elemzésben nem kerültek megfigyelésre a járványtól független (vagy ahhoz csak közvetetten kapcsolódó) stratégiai folyamatok. Ennek ellenére a közel-keleti és észak-afrikai térségben több érdemi tendenciát láthattunk az elmúlt hat hónapban, amelyek nem csak a helyi folyamatokra, de az európai biztonságra is hatással lehetnek. Az elemzés célja azonosítani a térségben zajló fő hatalmpolitikai folyamatokat és azok hatásait a kontinensünkre irányuló fenyegetésekre és kihívásokra.



TÖRÖKORSZÁG REGIONÁLIS SZEREPÉNEK NÖVEKEDÉSE

A közel-keleti regionális rendszerben 2020 első felének nagy nyertese Törökország volt. Az Erdogan-kormány egyelőre nem csak menedzselni tudta az új koronavírus megjelenésével kialakult egészségügyi és gazdasági válságot, de erősödni is tudott [a közvélemény-kutatások](#) alapján. [Spekulációk szerint](#) ebben a helyzetben a török kormány eljátszhat az előrehozott választások ötletével, hiszen a következő három évben (tekintve a koronavírus középtávú negatív hatásait) népszerűségük még csökkenhet.

A krízismenedzsmenttel párhuzamosan két külpolitikai sikert is el tudott ráadásul könyvelni. A tavasszal fokozódó [török katonai támogatásnak](#) köszönhetően a líbiai polgárháborúban az Ankara és az Európai Unió által is támogatott, Tripoli székhelyű kormányának sikerült visszaszorítania az orosz és egyiptomi támogatású Khalifa Haftar erőit, ezzel [véget vetve](#) a főváros birtoklásáért egy éve tartó csatának. Haftar támogatói részéről egyelőre nem látható, hogy hogyan tudnák ellensúlyozni a megnövekedett török jelenlétet az országban.

Líbia mellett a szíriai háborúban is stabilizálódott Ankara szövetségeseinek helyzete. Az Aszad-kormány által a török támogatású idlibi ellenzékkel szemben tavaly év végén indított [offenzívának](#) (amely arra sarkallta februárban az Erdogan-kormányt, hogy a határok megnyitásával újabb menekülthullámot indítson a Balkán felé) véget vetett a [márciusi török-orosz tűzszüneti megállapodás](#). Ez ugyan nem rendezte az ellenzék által uralt Idlib helyzetét, de levegőhöz juttatta a kormányellenes milíciákat. Ráadásul a szíriai rezsimnek azóta az új koronavírus kezeléséhez [szükséges erőforrások hiányával](#), valamint az ország délnyugati részén újra [kiújuló ellenállással](#) is szembe kellett néznie. Mindezek miatt a kormányerők és a vele szövetséges milíciák kénytelenek voltak szüneteltetni az ellenzék felszámolására tett kísérleteket.

Törökország pozícióinak erősödése Szíriában és Líbiában azért is jelentős, mert a két konfliktusban Ankara és Moszkva [ellentétes oldalon](#) állnak, így a két fél közötti feszültségek növekedésére számíthatunk a jövőben is. Ezek nem feltétlenül fognak a külvilág számára látványos módon manifesztálódni (maximum olyan szimbolikus lépésekben, mint Szergej Lavrov orosz külügyminiszter [ankarai látogatásának elhalasztása](#)), mivel ez egyik félnek sem érdeke, de a bilaterális viszony egyértelműen romlik.

IRÁN HIBERNÁLÓDÁSA A REGIONÁLIS VETÉLKEDÉSBEN

A regionális erőviszonyok szempontjából Törökország mellett Irán befolyásának alakulása, illetve az iráni-szaúdi kapcsolatok alakulása tekinthető kiemelendőnek. Teherán aktivitása némileg hibernálódott az új koronavírus

járvány idején. A 2019-es évben amerikai vagy szaúdi célpontok ellen [végrehajtott műveletekhez](#) hasonlóak idáig elvértve történtek a térségben, a szíriai polgárháborúban való szerepvállalás is mérséklődött. A járvány mellett az amerikai szankciók és 2020 április [olajjárháború](#) is tovább rontotta Irán gazdasági stabilitását, amelynek enyhítésében Kína fontos szerepet kapott.

Irakban, az amerikai-iráni érdekek fő ütközési színterén, valamelyest stabilizálódni látszik a politikai helyzet az elmúlt fél évhez képest. 2020 májusában, hat hónap után a pártok [megegyeztek egy új miniszterelnökben](#), akinek jóváhagyásához Washington és Teherán megegyezése is kell. Tekintve az ország egyre inkább fragmentálódó politikai helyzetét, érdemi sikereket nem várhatunk rövid távon. A biztonsági helyzet eközben az ország egyes részein ismét romlott az Iszlám Állam növekvő aktivitása miatt. Az elmúlt napok legfontosabb fejleménye az [amerikai-iraki stratégiai párbeszéd elindulása](#), amelynek célja az amerikai katonai jelenlét jövőjének tisztázása, valószínűleg még az amerikai elnökválasztás előtt. A párbeszédre azért van szükség, mert a Trump-adminisztráció csökkenteni kívánja az erők létszámát és jelenlétét, miközben az iraki politikai szereplők többsége attól tart, hogy Washington magára hagyja őket az iráni befolyással szemben.

KIHASZNÁLATLAN POZÍCIÓERŐSÍTÉS SZAÚD-ARÁBIA RÉSZÉRŐL?

A közel-keleti folyamatok egyik meghatározó eleme az iráni-szaúdi vetélkedés, amelyet számos elemző „hidegháborúnak” is aposztrofál. Az új koronavírus járvány Szaúd-Arábiát – Iránhoz képest – az időben meghozott óvintézkedések, a fejlettebb egészségügyi infrastruktúra és a rendelkezésre álló anyagi erőforrások nagysága [miatt kevésbé érintette](#) érzékenyen. Mivel a két regionális hatalmat eltérő mértékben sújtotta a Covid-19, Rijád pozíciói viszonylag elvileg erősödhettek és erősödhetnek az elkövetkező hónapokban, ám kérdés, hogy a szaúdi vezetés tud-e majd élni a lehetőségeivel. Ennek egyelőre nincs nyoma, Szaúd-Arábia kapacitásait a 2020 márciusában Oroszországgal kirobbant olajháború, majd az utóhatások kezelése kötötte le. A szaúdi vezetést az alacsony olajárak gazdasági következményei mellett jelenleg leginkább a júliusban esedékes éves mekkai zarándoklat, [a haddzs sorsa](#) foglalkoztatja. A döntés a napokban várható, és a járványveszély miatt esélyes, hogy a királyság története során először eltörlik a hívők számára kötelező eseményt. Ennek látványos gazdasági és politikai következményei lenne, és jelentős presztízscsökkenést jelentene a szaúdi vezetésnek.

Szíria mellett a Közel-Kelet (és a világ) másik kurrens humanitárius katasztrófa Jemenben bontakozik ki, amely ráadásul a szaúdi-iráni rivalizálás és a al-Káida (és az Iszlám Állam) egyik aktív csoportjának is a színtere. [Szaúd-Arábia](#) és az [Egyesült Arab Emírségek](#) 2019 őszétől csökkenteni igyekeztek jemeni szerepvállalásukat. A szaúdi és emírségi exit-stratégia következményeként viszont felerősödtek a harcok a konfliktus szereplői között, tovább fragmentálva a politikai és



biztonsági helyzetet. A regionális és nemzetközi erőfeszítések, megállapodások csak rövid távú eredményeket tudnak felmutatni, a húsz felkelő mozgalom térnyerése középtávon megállíthatatlannak tűnik, a nemzetközileg elismert kormány befolyása minimálisra csökkent, miután saját szövetségesei is ellene fordultak, és [az egykori Dél-Jemen függetlenségét](#) célozták meg ismét.

A DESTABILIZÁCIÓ ESÉLYEI LIBANONBAN ÉS EGYIPTOMBAN AZ ÚJ KORONAVÍRUS KÖVETKEZTÉBEN

Az új koronavírus kezelésének politikai, gazdasági és társadalmi következményeinek kezelése a térségben eltérő hatékonysággal történt. Egyes kormányoknak (pl. Törökország mellett az Öböl-monarchiáknak) magas fertőzési és halálozási számok mellett is sikerült stabilitást fenntartania, ugyanakkor több állam is a destabilizáció jegyeit mutatta.

A libanoni kormány az ország [krónikus politikai és gazdasági problémái](#) mellett az új koronavírus okozta feszültségeket nehezen tudta kezelni. A felekezeti alapú politikai rendszer, a szíriai háború destabilizációs hatásai, a versenyképtelen gazdaság, a 35 százalékos munkanélküliség, az állami közszolgáltatások nyújtásában való hiányosságok, valamint a makrogazdasági egyensúlytalanságok miatt az elmúlt években egy kormányzási válság alakult ki. Ebben a helyzetben hatalmas tüntetések mellett egymást követték a gyenge koalíciós és ügyvivő kormányok. Legújabbban 2020 januárjában sikerült beiktatni a [Hasszan Diab](#) által vezetett kabinettet, azonban sem ez, sem az új koronavírus megjelenését követő kijárási korlátozás nem szüntette meg a kormányellenes tüntetéseket.

Jelenleg a nagyobb városokra (elsősorban Bejrútra és Tripolira) [kiterjedő tiltakozási hullámmot](#) a libanoni valuta drasztikus romlása indította el, amely során a fizetőeszköz elvesztette értékének hatvan százalékát (az amerikai dollárral szemben). Az elmúlt napokban a rendvédelmi erőkkel való összecsapások is történtek, ennek ellenére egyelőre forradalomról, felkelésről nem beszélhetünk, a tüntetések vezéralakjai elsősorban [új kormányt követelnek](#).

Úgy tűnik, az egyiptomi Szíszí-kormánynak [sikerült relatíve stabilizálnia](#) a belpolitikai helyzetet (félő volt, hogy a koronavírus megjelenése a katonai vezetés körében az iránihoz hasonló állapotokhoz vezethet), ugyanakkor Kairó több külpolitikai kihívással is kénytelen volt szembenézni. Egyrészt a líbiai polgárháborúban látható török fellépésre láthatóan még nem tudtak érdemben reagálni: Szíszí elnök ugyan [bejelentett egy béketárgyalási kezdeményezést](#), ezt azonban az offenzívában lévő központi kormány [elutasította](#). Másrészt egyre növekszik a feszültség [Egyiptom és Etiópia](#) között egy, a Nílus-folyóra épített etióp gáttal kapcsolatban. A felek között (Szudán bevonásával) napi szintű tárgyalások folynak [június 9-e óta](#) a gátra vonatkozó szabályokkal kapcsolatban, ezek azonban egyelőre sikertelenek voltak és retorikai fenyegetőzésekhez vezettek.

AZ ISZRAELI-PALESZTIN HELYZET VÁLTOZÁSA

A 2020 januárjában nyilvánosságra hozott Trump-féle béketerv megvalósulási esélyei továbbra is minimálisak. A [dokumentum](#) – amely a területi-politikai rendezésben elsősorban az izraeli igényeket elégíti ki és egy gyenge, de gazdaságilag támogatott palesztin államiságot vázolt fel – tartalma, elkészítésének módja, bejelentésének időzítése, valamint a regionális politikai támogatás előkészítésének hiánya miatt széleskörű elutasítással találkozott. Ugyanakkor a terv [segítette a Benjamin Netanyahu vezette Likud-pártot](#) a 2020 márciusi választásokon, amely így fő kihívójával, a szintén jobboldali Kék-Fehér szövetséggel és kisebb pártokkal tudott [koalíciót kialakítani](#).

A Trump-féle béketervnek ugyanakkor két kézzelfogható következménye volt. Egyrészt az [egyre nyilvánvalóbbá váló közeledést](#) Izrael és egyes Öböl-monarchiák között kis mértékben lefékezte, hiszen növekedett utóbbi kormányokon a belpolitikai nyomás a zsidó állam elítélésére. Másrészt az izraeli kormány gyakorlatilag felhatalmazásként értékelte a tervet a [ciszjordániai és jordán-völgyi telepek annexiójának](#) végrehajtására. Ennek végrehajtására a [július elsejei dátumot tűzte ki](#), annak ellenére, hogy az annexióval kapcsolatos kérdések (pl. annak kiterjedése és módja) továbbra is megválaszolatlanok maradnak. A márciusi választások előtt a különböző jobboldali pártok egymásra licitálva támogatták a minél kiterjedtebb akciót, ugyanakkor a koalíciós kormány megalakulása óta változott a belpolitikai versengés dinamikája. Ráadásul az izraeli kormányon egyre növekszik a nemzetközi nyomás az annexióval szemben, többek között az arab államok lobbitevékenységének köszönhetően.

Ugyan a július elsejei határidő elmúlt, a nyáron valamilyen mértékű annexió történhet, amelynek [három legvalószínűbb forgatókönyve](#) szerint a Nyugati Part területének kb. 29, 7 vagy 1 százaléka kerülhet izraeli igazgatás alá. Egy korlátozottabb területfoglalás sem jelentené ugyanakkor azt, hogy az izraeli külpolitika felpuhulna a következő időszakban: a Trump-kormány támogatása, az Iránnal szemben álló szunnita arab államokkal való közös érdek, valamint a helyi erőviszonyok befagyása miatt Tel-Avivnak továbbra is széles mozgástere van szimbolikus és tényleges lépések meghozatalára egyaránt. Igaz ez [Netanyahu esetleges bukása esetén](#) is (amelyre a következő években számottevő esély látható a korrupciós vádak és a jobbközép ellenzék erősödése miatt), hiszen a számottevő méretű pártok mindegyike [egyetért](#) a korábbinál határozottabb palesztin-politikában, még ha annak részleteivel kapcsolatban fenn is állnak viták.

A KONFLIKTUSOK INTENZITÁSÁNAK NÖVEKEDÉSE

A koronavírus megjelenése kapcsán elterjedt optimista narratíva szerint a közegészségügyi válsághelyzet hatására az egymással aktív konfliktusban lévő felek közti harcok intenzitása csökkenhet, vagy akár formális tűzszüneti



megállapodást is köthetnek. Barry R. Posen a [Foreign Affairsben](#) (Geoffrey Blainey történészre hivatkozva) amellett érvelt, hogy a hadviseléshez szükséges optimizmus és kiszámíthatóság a jelenlegi helyzetben hiányzik, ráadásul a járvány csökkeneti a rendelkezésre álló emberi és anyagi erőforrásokat is. A [Crisis Group elemzése](#) szerint a járvány lehetőséget teremt a harcoló felek közötti humanitárius engedményekre, amelyek bizalomépítő hatással lehetnek, és hozzájárulhatnak [a pozitív béke](#) megteremtéséhez.

A történelemben és jelenleg is több példával találkozhatunk a természeti katasztrófák békéltető jellegére: 2004-ben például az indiai-óceáni cunami [vezetett el ahhoz](#), hogy egy indonéz szeparatista szervezet letette a fegyvert, a jelenlegi járványügyi válságban pedig többek között egy fülöp-szigeteki és egy kameruni milícia is [hasonló döntésre jutott](#). Az ENSZ főtitkára, António Guterres globális tűzszünetet javasolt (s azt [a Biztonsági Tanács is támogatta](#)), és [a világszervezet szerint](#) erre fogadókészség mutatkozott többek között a Közép-afrikai Köztársaságban, Kolumbiában, Líbiában, Dél-Szudánban, Szudánban, Ukrajnában és Jemenben is. Máshol, például Szíriában, [drasztikusan csökkent](#) a civil áldozatok száma.

Mindezek ellenére véleményünk szerint a közel-keleti és észak-afrikai konfliktusok kapcsán kevés okunk van optimistának lenni. Habár egyes esetekben láthatunk pozitív változásokat az elmúlt hónapokban, azok egyrészt nem feltétlenül a koronavírus megjelenésének tudhatóak be, másrészt pedig egyelőre nem stratégiai jelentőségűek. Szíriában a már ismertetett okokból a kormányoldal és az ellenzék közötti harcok intenzitása valóban csökkent, de ez Törökországnak és Oroszországnak tudható be. A járvány ugyan hatott az Aszad-kormány viselkedésére, ám ez a válságmenedzselésen túl [a nemzetközi szankciók feloldásának kísérletében](#) nyilvánult meg, nem kompromisszumkészségben. Jemenben az új koronavírust megelőzően, 2016-ban már felütötte a fejét a kolera (amelyet összesen [2,3 millió embernél mutattak ki eddig](#)), az egészségügyi válsághelyzet akkor sem járt a harcok mérséklődésével. Ugyan pozitív jelek eleinte látszódtak 2020 tavaszán (különösen, mikor március 30-án a szaúdi vezetés [béketárgyalásokra hívta](#) a jemeni ellenzéki erők vezetőit), a deeszkaláció reménye azonban gyorsan szertefoszlott, amikor a húszik [rakétákat lőttek ki Szaúd-Arábia fővárosára](#), amelyekre a szaúdi vezetésű koalíció nagy intenzitású [légi csapásokkal](#) felelt. Líbiában sem látható, hogy az új koronavírus érintette volna a felek stratégiáját, hiszen először [Khalifa Haftár](#), majd a már említett török segítséggel a központi kormány indított offenzívát a másik féllel szemben (jóllehet, a harcok fokozódása [elsősorban a légierőnek](#) köszönhető).

Ami közös a három polgárháború dinamikájában az elmúlt időszakban, az a humanitárius válság mélyülése és a további fragmentáció. Szíriában [a három de facto kormány](#) eltérően kezeli a válságot, de mindannyian erőforráshiánnyal küzdenek, ráadásul a [június 17-étől](#) életbe lépő új amerikai szankciók is súlyosbítják a gazdasági helyzetet. A líbiai egészségügyi infrastruktúra hasonlóan [nem állt készen a válság kezelésére](#): az egészségügyi szolgáltatások tekintetében az ország gyakorlatilag nemcsak két, hanem rengeteg részre szakadt, mivel a helyi

milíciák és az egyes településekhez vagy törzsekhez kötődő intézmények határozzák meg az ellátáshoz való hozzáférést. Jemenben, ahol a lakosság [kb. 80 százaléka](#) az új koronavírus megjelenése előtt is humanitárius segítségre szorult, a járványhelyzet hatására [drasztikusan zuhant](#) a külföldön (elsősorban Szaúd-Arábiában) dolgozó jemeniek által hazaküldött bérek mértéke, amely számos családnak jelentette az elsődleges bevételi forrást.

A három polgárháború empirikus elemzése tehát ellentmond a szakirodalomban és közbeszédben megjelent optimista elvárásoknak, amely véleményünk szerint három okra vezethető vissza. Egyrészt mind a három konfliktus legalább egy fél évtizede (Szíria esetén már kilenc éve) tart, mindegyik érintett országban már korábban kialakult humanitárius válság, így a járvány megjelenése nem hozott (egyelőre) minőségi változást. Másrészt az egészségügyi intézményeket és szolgáltatásokat a három konfliktusban már korábban is [instrumentalizálták](#): kórházak vagy a lakosság ellátásához szükséges infrastruktúra megtámadása eddig is a hadviselés eszköze volt. Ezért nem csoda, ha a jelenlegi helyzetben a koronavírus megjelenésére lehetőségként is tekintenek a harcoló felek (erre láthattunk példát az elmúlt hetek során [Szíriában](#) és [Líbiában](#) is). A helyi erők ráadásul [könnyen felhasználhatják](#) a saját legitimitásuk és patronázs hálózatuk erősítésére. Harmadrészt az állami szereplők figyelmének egy részét valóban leköti a járvány kezelése, ám a kormányzást nem folytató nem állami szereplőkre ez láthatóan nem érvényesül. Ráadásul az érintett államok már az elmúlt években is [„kiszervezték” a háború költségeinek egy jelentős részét a nem állami szereplőkhöz](#): így például [Oroszország](#) és [Törökország](#) is szíriai milicistákat, nem pedig állami szolgálatban álló katonákat küldött Líbiába.

KONKLÚZIÓ – KÖVETKEZTETÉSEK AZ EURÓPAI BIZTONSÁGRA NÉZVE

Összességében 2020 első felének közel-keleti folyamatai inkább rontották, mint javították az európai biztonság helyzetét és növelték a fenyegetések mértékét. Egyrészt a koronavírus hatására a polgárháborúk intenzitása nem csökkent, a járvány okozta destabilizáció pedig számos államot érintett. Közülük Egyiptom és Irak helyzete valamennyire stabilizálódott (ám a kormányzóképeség javulásáról utóbbi esetben egyelőre nem beszélhetünk), Libanon és Irán helyzete ugyanakkor továbbra sem megnyugtató. Ráadásul az új koronavírus még nem éreztette teljes hatását a térségben, számos országban még növekvő fertőzési számokat láthatunk, ez pedig – az európai helyzet javulásával párhuzamosan – növelheti a térségünkre nehezedő migrációs nyomást. A destabilizációs helyzetet egyes állami szereplők (elsősorban Törökország) mellett a nem-állami szereplők használhatják ki, így például különböző terrorista hálózatok, amelyek aktivitása az elmúlt időszakban egyértelműen nőtt.



Másrészt a fenti folyamatok ismét felhívták a figyelmet a nyugati szereplők mozgásterének korlátjaira. A jelenlegi szíriai, jemeni, líbiai vagy éppen palesztin-izraeli folyamatokra az európai országoknak nem látszik stratégiai mértékű befolyása, de az Egyesült Államok esetén is kevés érdemi kezdeményezést láthatunk. A transzatlanti szereplők közül a NATO szerepvállalása növekedhet érdemben Irakban, miután az amerikai elképzelések egyik lehetséges iránya a közvetlen katonai jelenlét csökkentése a közelgő amerikai választások kapcsán, és a Irakban végrehajtott feladatok átadása az észak-atlanti szövetség számára.